

Parsífal, Faust a životní cesta Olavka

Své osobní názory na otázky, které se týkají současné mladé generace, bych ráda prezentovala až přímo na semináři. V následujících několika odstavcích se proto nechte inspirovat tím, jak je mladá generace vnímána v médiích (tisk, internet aj.).

Svobodné děti nesvobodných rodičů

V některých postojích se současná mladá generace podobá generaci svých rodičů, v některých spíše svým prarodičům. Žijí rychleji, jsou tolerantní a kvůli velkému množství možností odkládají založení rodiny na pozdější dobu.

Současná mladá generace komunismus na rozdíl od generace svých rodičů na vlastní kůži již nezažila, anebo jej pocítila jenom velmi okrajově. Proto je také totalitní deformací zasažena daleko méně než předchozí dvě generace. Svoboda je pro ně samozřejmostí, stejně tak jako společnost, která je díky velkému množství možností a nároků na osobní rozhodnutí mnohem komplikovanější. Rodiče současných mladých lidí se podle psychologa Petra Macka v mnoha případech naopak podobají jakémusi „totalitnímu dítěti“. Totalitní společnost vypadala jako tuhá školní výchova s jasnými pravidly určujícími, co se smí a co se nesmí, a s jasným repertoárem trestů a odměn. Lidé v ní žijící získali přesvědčení, že nejlepším řešením je být závislý na silné autoritě a to i v oblastech, v nichž se současní mladí lidé rozhodují naprosto svobodně. „Totalitní dítě“ ztratilo v devadesátých letech autoritativní oporu ve společnosti, získalo prostor ke svobodné volbě, na druhou stranu ale ztratilo většinu záchytných bodů, které by mu zajišťovaly pocit bezpečí.

Každý má své hodnoty

Dokáží-li se současní mladí lidé svobodně rozhodovat a usilují-li o to se prosadit ve společnosti, trpí mnozí jejich rodiče „posttotalitním syndromem“ nedůvěry ve druhé, v instituce a ve vlastní schopnosti, snahou přenášet zodpovědnost za rozhodnutí na své okolí a na všemocný rodičovský stát, jenž zajišťuje potřebné sociální jistoty. Připouštějí-li mnozí mladí lidé široký hodnotový pluralismus, mají mnozí jejich rodiče spíše potřebu jednoduchých myšlenkových a hodnotových struktur. „Pro naše rodiče byla a je výraznou hodnotou svoboda, protože ji neměli.“ domnívá se student Marek. „Dnešní dospívající ji ale vnímají jako samozřejmost, mají před sebou širokou škálu možností a velkou možnost výběru. Paradoxně se pro ně stává hodnotou spíše řád a určitá pravidla.“

Podle Petra Macka má mladá generace ve srovnání s předchozí generací v menší míře určitou pevnou a konkrétní hodnotovou doktrínu, se kterou by se buď mohla identifikovat, nebo se proti ní vymezit. Mladí lidé mají podle něj vysokou míru tolerance k odlišným ideovým postojům, než je ten jejich. „Jako by se mladí lidé až někdy báli odsoudit nebo jasně zhodnotit názory či stanoviska jiných. A pokud tak učiní, jsou často označeni za hlupáky, zpátečníky, naivky nebo pokrytce,“ tvrdí.

I když se v mnoha případech staví vůči názorům svých rodičů velmi kriticky a vymezují se vůči nim, neplatí často obecně přijímané tvrzení, že je dospívání nějak zvlášť bouřlivým obdobím plným vzpoury proti autoritám. Podle Petra Macka je spíše dobou aktivního hledání a objevování smyslu vlastní existence. Podle názoru několika vysokoškoláků není současná mladá generace v hodnotové orientaci svým rodičům ani tolik vzdálená. „Daleko

větší hodnotové rozdíly vidíme mezi sebou a generací našich prarodičů," uvádí jeden z nich. „Naši prarodiče na sebe byli přísnější, byli také skromnější a zodpovědnější, protože byli často nuceni převzít určité závazky a zodpovědnost sami za sebe daleko dříve než naše generace v současnosti.“ Současná mladá generace je podle nich orientovaná více na výkon a na vlastní uspokojení, odpovědnost přijímá až později. Naopak ve vztahu k práci je současná mladá generace blíže ke svým prarodičům. „Rodiče neměli v období svého dospívání tolik možností, jak se uplatnit, jak rozvíjet své schopnosti, proto se pro ně stala práce především prostředkem k vydělávání peněz. Pro prarodiče měla práce větší hodnotu, mohli se v ní lépe realizovat, podobně jako dnes my,“ domnívají se někteří z nich. Pro mnohé mladé je důležitou hodnotou spojenou s prací potřeba vážit si sebe sama. Předchozí generace neměla k uskutečnění této potřeby podmínky a seberealizace byla spojena téměř vždy s politickou angažovaností.

Budoucnost bude dobrá

Ve svých budoucích očekáváních a v určování svých budoucích cílů se podle některých výzkumů čeští mladí lidé podobají svým západoevropským vrstevníkům. Jejich cíle a očekávání jsou spojené většinou s budoucí profesionální kariérou, se vzděláváním a s trávením volného času. Nezdůrazňují ovšem tolik některé méně vážné cíle, jako je cestování a potřeba trávit volný čas s přáteli. Naopak je pro české dospívající velmi důležité udržovat pozitivní vztahy s ostatními lidmi a v některých případech také být společensky užiteční.

Podle Petra Macka jsou čeští adolescenti v odhadu svých osobních a společenských perspektiv velice optimističtí. „I když nejsou podle většiny českých dospívajících současné podmínky ve společnosti ideální, nabízejí nicméně dostatečně přijatelnou perspektivu do budoucnosti. „Kdo chápe svoji budoucnost jako příležitost k sebezprosažení a kdo je dostatečně cílevědomý a aktivní, hodnotí společenské změny a společenskou perspektivu pozitivně,“ uvádí. „Dospívající s nižším sebevědomím, kteří nejsou výkonově orientováni a kteří spoléhají spíše na pomoc státu a dalších institucí, jsou v hodnocení současné společenské situace střízlivější a ve vztahu k budoucnosti jsou opatrnější nebo pesimističtější.“

Téměř tři čtvrtiny mladých účastníků výzkumu je přesvědčeno o tom, že člověk, který tvrdě pracuje, má možnost si ve společnosti zajistit dobré živobytí. Mladí lidé se přitom ve většině případů neobávají náročnosti svého budoucího zaměstnání, neobávají se změn souvisejících s přizpůsobováním se novému zaměstnání. „Mladí lidé se nebojí na rozdíl od starší generace riskovat a to jak ve vztahu k budoucímu zaměstnání, tak i ve vztahu k penězům,“ říká student Marek. „Máme život před sebou a nebojíme se změny jako starší generace, která má už svůj životní styl a jakékoliv změny pro ni zároveň znamenají změnu celého životního stylu. Na starší generaci je vidět nedostatek sil, času a chuti zkoušet nové náročné činnosti.“ Náročnější než jejich rodiče je mladá generace i ve svém životním standardu. Vědomí velkého množství možností s sebou přináší i stále nové finanční nároky. „Pokud něco potřebujeme, nebojíme se za to utrácet peníze,“ říká Marek. „U starší generace je vidět, že si během komunismu mohla dovolit jen ty nezákladnější věci a na cokoli, co převyšovalo ten nejběžnější standard, si musela složitě a dlouhodobě spořit. Takle tendence spořit peníze na horší časy je u starší generace stále zřetelná, u mladých lidí ji téměř nenajdete.“ Podle Petra Macka je význam peněz pro mladou generaci dnes daleko zřetelnější než dříve. Mladí lidé se o penězích nebojí mluvit a také si na ně dělají podle svého uvážení nároky. „Mluvit o penězích není mezi mladou generací tabu. Peníze se stávají jedním z témat soukromé i veřejné komunikace a ve větší míře se dnes stávají v mladší generaci přímým kritériem hodnocení lidí.“

Partnerské vztahy mladé generace

Podle sociologických výzkumů dochází v partnerském chování na počátku devadesátých let u mladé generace ke dramatickým změnám. Zvyšuje se průměrný věk uzavírání prvního manželství - u žen z 21,8 let na 23,9 let a u mužů z 24,4 let na 26,2 let, zvyšuje se věk prvního těhotenství u ženy, snižuje se sňatečnost a tradiční model rodiny se pomalu opouští. „Mladá generace automaticky předpokládá kariéru a pracovní realizaci v zaměstnání, na založení rodiny je času dost,“ potvrzuje Zuzana.

Život pádí rychleji

Zdá se, že mladí lidé s rychlostí životního tempa příliš problémů nemají. „Je více možností, člověk ale musí vyvíjet stále větší úsilí k tomu, aby je mohl využít,“ uvádí Marek. K rychlosti životního tempa přispívá bezesporu i obrovská rychlost a možnosti současných informačních technologií. „Využití internetu bereme jako samozřejmost, starší generace z něj má naopak spíše obavy a cítí k němu nedůvěru. Podobně je to s mobilními telefony. Využívají je většinou mladší lidé. Starší lidé je vnímají jako zbytečnost nebo jako něco, co ruší soukromí a na čem může být člověk závislý,“ uvádí Marek. Vyšší rychlost životního tempa mladých lidí znamená podle Petra Macka i zkracování prožitků. To může vést při setkání mladší a starší generace k rozporuplným zkušenostem. „Co je pro starší generaci běžné, je pro mladé pomalé a málo akční,“ uvádí. „Zážitek prožitý podle mladé generace naplno je pro starší často příliš rychlý a povrchní. Mladší a starší generace má jiné pojetí času a rituálů, které s časem a s intenzitou prožitků souvisejí. Starší a mladší generace se liší v pojmech „na chvíli se zastavit“, „prožít minutu ticha“, v tom, jak dlouho jsou ochotni na něco čekat, něco odložit do budoucna, na něco se těšit. Význam „těšení se na něco“ se zmenšil, odklad nemá pro současné mladé takovou hodnotu, spíše to znamená, že si někdo neví rady s tím, jak něčeho dosáhnout.“ Podle názorů mladých lidí je starší generace v daleko větším nebezpečí, že díky svému životnímu stylu sklouzne do průměru, protože televizní a konzumní zábava na ni neklade tak vysoké nároky, které by už stejně nebyla ochotna plnit. „Starší generace už má své rodiny, profesní dráhu a je vidět, že je zaběhlá ve svém životním stylu a stálo by ji to příliš mnoho sil tento styl pozměnit nebo nějak porušit,“ říká Zuzana. „Není proto divu, že se omezí jenom na pasivní styl zábavy, která tento styl nijak neohroží.“ Menší množství možností a zvyk konzumovat pouze to, co bylo oficiálně dovoleno je podle těchto názorů také jedním z důvodů snazšího sklouznutí starší generace ke konzumnímu a průměrnému stylu života.

Petr Macek nevidí nebezpečí sklouznutí k průměrnosti ani jako generační ani jako historicky podmíněnou záležitost. Sklony k průměrnosti jsou podle něj dány spíše osobností každého člověka, jeho výchovou a konkrétním prostředím, v němž se pohybuje. Sklony k průměrnosti připouštějí i sami mladí lidé. „Mladí lidé také podléhají různým trendům,“ souhlasí Zuzana. „Potřeba odlišovat se a nějak se vymezit vůči svému okolí, vůči rodičům a jejich kultuře je ale u mladých lidí přeci jenom větší. Mám dojem, že mladí lidé si díky svým ideálům přeci jen kladou větší nároky, než žít podle televizních programů nebo trávit volný čas nakupováním v supermarketech.“ V mezinárodním srovnání je podle Petra Macka česká mladá generace méně spokojena se svým životem než mladí lidé z ostatních zemí. Srovnává se s ekonomickými a sociálními podmínkami mladých lidí v sousedních západoevropských zemích a tato nespokojenost se mimo jiné odráží i ve vyšším výskytu deprese mezi českými dospívajícími v porovnání s jejich západoevropskými sousedy.

K sobě samým mají čeští mladí lidé mírně pozitivní vztah a realitu života jsou schopni brát takovou, jaká je. I přes větší nespokojenost patří česká mladá generace k neoptimističtějším v Evropě, co se týká postoje k životu a očekávání od budoucnosti. Ve srovnání s vrstevníky z ostatních postkomunistických zemí má česká dospívající generace

také vyšší očekávání a vyšší nároky na životní standard. Od předchozích generací se současná česká mladá generace odlišuje využíváním podstatně většího množství svobod. Mohou vyjadřovat své názory, vytvářet si svou hodnotovou orientaci, cestovat. Berou na sebe ale také větší tíhu vlastního rozhodování a zodpovědnosti. Jedním z výrazných omezení jejich svobodné volby se stává zvyšující se nezaměstnanost. Vzdělání a budoucí profesní kariéru považují za důležitou a v porovnání s vrstevníky z jiných západoevropských zemí mají méně strukturovaný svůj volný čas. Naopak náboženství přikládají jen velmi malou důležitost a v Evropě patří k nejméně religiózním skupinám.

Budoucí cíle

Mezi nejbližšími životními cíli mladých lidí dominuje potřeba dosáhnout vzdělání (36 %), najít si dobrou práci (37 %), založit rodinu a mít děti (25 %), mít hodně peněz (12 %), dostat se na vysokou školu (11 %) a mít vlastní byt (10 %). Patří sem rovněž přání mít dobré vztahy s druhými lidmi a perspektiva převzít zodpovědnost a péči o rodiče (důležitost pozitivních sociálních vztahů). Menší důležitost měly cíle související s relaxací a zábavou (volný čas s přáteli, příjemné prázdniny, cestování). Důraz na obecné hodnoty (zdraví, rodina, profese) se se změnou režimu příliš nezměnil. Mladí lidé souhlasí s tím, že pokud člověk ve společnosti tvrdě pracuje, může si zajistit dobré živobytí (souhlas – více než 72 % respondentů).

Rizikové chování mladé generace

Od počátku 90. let lze pozorovat nárůst problémového a rizikového chování dospívajících. Jedním z pravděpodobných důvodů je snížená státní kontrola chování obyvatel, větší míra tolerance a důraz na osobní rozhodování. Není zatím jasné, zda na rizikové chování dospívajících má vliv také sociální nerovnost ve společnosti. Některé typy problémového chování (drogy, rasismus) byly pravděpodobně ve společnosti přítomny latentně již v období totality a projevíly se až v prostředí svobody. Ukazuje se také souvislost mezi rostoucím množstvím časově vysoce vytížených rodičů a rostoucím nezájmem o prožívání a názory dospívající generace. Podle mladé generace patří mezi nejzávažnější typy rizikového chování zneužívání tvrdých drog (závažné podle 51 % mladých), střídání sexuálních partnerů (podle 14 %), zneužívání hracích automatů (podle 12 %). Tři čtvrtiny dotázaných mladých jsou zneklidněny kriminalitou a organizovaným zločinem, drogami a agresivitou v chování lidí, polovina z nich je zneklidněna nezaměstnaností a přílivem uprchlíků.

Je banální pravdou, že každá generace si stěžuje na mládež. Stále je vzpomínáno, jak určitý druh hudby, s kterým se ztotožnila mládež a který společností nebyl přijímán či dokonce budil pohoršení, se s odstupem času stál součástí většinové kultury. Avšak již se nezmiňuje, že je daleko více hudby, která neprojde tímto sítím a natrvalo propadne. Někdy je snaha této generační distanci dávat jiné výklady, např. politické. Postoj společnosti k rock and rollu v Československu padesátých let bývá interpretován politicky jako reakce na kulturu kapitalismu. Avšak v samotném USA byl rock and roll odmítán stejně silně a byl vyvíjen silný tlak k omezení jeho šíření mezi mladou generací a Beatles byli v USA prvotně vnímáni i jako komunistická ideologická diverze. John Lennon byl prominentním objektem sledování zpravodajských služeb USA.

Dalším faktorem zpochybňujícím zjednodušující soudy o mladé generaci je její strukturovanost a diferencovanost. I když všechny příslušníky mladé generace spojuje

řada znaků, řadou znaků jsou naopak diferencováni. Hlavním diferencujícím znakem je sociokulturní a vzdělanostní úroveň, která je silně vázána na úroveň původní rodiny. Např. postoj k jednotlivým hudebním žánrům silně souvisí s pohlavím a vzděláním. Techno je oblíbeno především u nejméně vzdělané a nejmladší věkové skupiny chlapců, vážná hudba je spojeno se vzdělanějšími a staršími skupinami mládeže.

Vzpomínám na zahajující referát primáře Vojtíška na konferenci Duševní zdraví mládeže v Brně v sedmdesátých letech, v němž v úvodu šokoval auditorium expresivní kritikou mladé generace. Po pěti minutách kritiky jmenoval autora této kritiky, kterým nebyl nikdo jiný než Aristoteles. **Známá skutečnost opakované kritiky mládeže v každé generaci je využívána ke zpochybňování jakéhokoliv kritického pohledu na mládež.**

To, že si na mládež stěžuje každá generace, však neznamená, že této kritice chybí racionální základ, podobně jako kritickému pohledu mládeže na starší generace, kterým vytýká nízkou flexibilitu, konzervatismus a neschopnost přejímat inovace. V podstatě obojí kritika je opodstatněná, avšak nereflektující odlišnou společenskou funkci generací v různých fázích života.

Stará generace má společensky konzervovat ověřené jistoty, má být nositelem různosti zkušeností a udržovat ve společnosti rozmanitost ve vidění reality. Svým přístupem by měla být ve stálé tenzi ke snaze mladé generace problémy, jevy a skutečnost zjednodušovat do černobílé podoby. Přístup staré generace k inovacím musí být zákonitě zkoumavější, váhavější, protože zásobárna jejích zkušeností, s kterými inovace poměruje, je daleko větší. Inovace u staré generace vstupují do hotových poznatkových, hodnotových a postojových struktur. Mládež k inovacím přistupuje v rámci své primární socializace. **Je přirozenou potřebou a funkcí mladého člověka a mladé generace prahnout po novém, po inovacích všeho druhu a začleňovat je do struktur svého myšlení a chování. Právě tato její potřeba a společenská vlastnost je motorem pohybu společnosti a předpokladem rozšířené společenské reprodukce.** Naopak stará generace hlídá, aby tlak na změnu nepřekročil u mladé generace únosnou míru, při němž by již hrozila destabilizace společenských subsystémů a celé společnosti až na hranici anomie.

Funkce obou generací jsou komplementární, vzájemně se doplňující. Vychýlení společenské pozice v obou generacích má pro společnost negativní dopady. Gerontokracie české společnosti v osmdesátých letech vedla ke stagnaci společnosti a opačné vychýlení v padesátých a v devadesátých letech vedlo ke společenským excesům jiného druhu.

V živých systémech nelze automaticky určit optimum. Nelze přesně dopředu stanovit chování mladé generace, které je optimální pro naplňování její inovativní funkce ve společnosti, a totéž nelze stanovit ani u staré generace. Jejich chování se pohybuje v určitém koridoru obsahujícím i deviaci a teprve z dalšího vývoje vyplyne, jaké formy znamenaly naplnění společenské funkce generace, a co bylo nefunkční či dokonce dysfunkční deviací.

Chci-li mládež hodnotit, musím ji poměřovat podle daného kritéria a měřené míry. Chci-li změřit Mount Everest, použiji metr a zjistím jeho výšku. Čím však budu poměřovat mladou generaci? **Chci-li mít ideál mládeže, s kterou budu porovnávat reálnou mládež, musím vědět, pro jakou společnost tento ideál mládeže chci.** Snad si čtenář pomyslí, jaké banality zde problematizují, avšak v současnosti naše společnost trpí absencí společenské vize a prochází mravní a duchovní krizí. Pokud ještě existují společenské hodnoty a normy, kterým je přisuzována platnost, tak v realitě je jejich tlak na reálné chování poměrně slabý. A dokonce čím výše je jedinec na společenské pyramidě, tím méně jsou pro něho tyto normy a hodnoty závazné. Vzniká jakýsi duální systém, jedna stínová realita „jako“ a skutečná realita. Např. ve stínové realitě se hraje hra, že korupce je

nepřípustná, vznikají telefonní linky pro oznámení korupce, komise, morální kodexy. Tato stínohra na boj s korupcí při vstupu do skutečného světa končí a korupce funguje jako hlavní mechanismus, který propojuje svět politiky a ekonomiky. Dokonce pravicová vláda a pravicové reformy jsou opřeny o korupci levicových politiků a rozhodující roli na vahách parlamentního hlasování ve prospěch pravicové vlády má bývalý komunista.

Pro jaký svět se připravuje současná mladá generace, pro nominální svět hodnot, norem a politiky bez korupce, či pro reálný svět, v němž korupce patří k hlavním společenským mechanismům? Chtějí být dnešní děti a mladí lidé těmi, kteří financují tuto hru politiků a donkichotsky si myslí, že krást a lhát se nemá, anebo chtějí být těmi, jejichž rukama procházejí korupční peníze a umožňují život ve světě, který jim tak sugestivně od nejranějšího dětství předkládá reklama? Na všechny tyto a další nepříjemné otázky bychom si museli nejdříve odpovědět, abychom se mohli začít potýkat s otázkou, která stála na počátku. Jaká je dnešní mládež?

Ve společnosti, a to ani u lidí, kteří s dětmi a mládeží pracují, není dostatečně osvojeno základní metodologické východisko o vztahu mezi společností a mládeží. Když se objeví mezi dětmi či mládeží nový fenomén, média prezentují údiv zainteresovaných lidí, i když daný fenomén byl dlouhodobě předvídatelný. Ilustrovat to můžeme na jevu, který vzbudil pozornost poměrně nedávno. Skupina dětí brutálně zmlátí jiné dítě, přičemž tato agresivní akce je nahrána na mobil a nahrávka je „zavěšena“ na internet. Spíše se můžeme divit, že to děti nedělaly již dříve, vzhledem k tomu, kolik takových brutálních scén, dokonce i vražd dětí vidí v televizi a samy virtuálně provádějí v počítačových hrách.

Chceme – li pochopit děti a mládež, musíme se zabývat společností a chceme-li znát budoucí vývoj společnosti, musíme zkoumat mladou generaci.

Každá mladá generace je svým způsobem stejná a každá generace mládeže má svá specifika. Stejná je tím, že sdružuje jedince ve stejné fázi ontogeneze, kteří zaujmají stejnou pozici ve společnosti, mají stejné společenské funkce a přejímají stejné společenské role. Mládež je nejsensitivnější sociální skupinou ve společnosti, a proto nejcitlivěji reaguje na nové prvky společenské skutečnosti, s kterými se aktivně vyrovnává a v procesu socializace, kultivace a vzdělávání je začleňuje do svého chování a vědomí. Mladá generace se odlišuje rychlostí a snadností, s jakou její příslušníci přijímají inovace a společenské změny. **Tak jako generace seniorů svým způsobem představuje především minulost a kontinuitu společnosti, tak mladá generace zase představuje především její budoucnost a diskontinuitu.** Tyto souvislosti mohou mít jak pozitivní tak negativní konotace.

Současná mladá generace asi není horší než všechny mladé generace před ní a není asi ani horší než všechny generace, které přijdou po ní. Není ani lepší. Je jiná. Právě to je asi pro nás starší těžko stravitelné.

Dnešní mládež je taková, jakou jsme si ji vychovali.